

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 339.138

*Арестенко Т.В., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет
e-mail: tatyana.arestenko@gmail.com
Арестенко В.В., к.е.н., доцент
Київська державна академія водного транспорту
ім. П. Конашевича-Сагайдачного,
e-mail: vv.arestenko@gmail.com*

СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Розглянуто сучасний стан ринку соняшникової олії в Україні, зокрема у Запорізькій області, та її сировинної бази. Простежено динаміку виробництва соняшнику та соняшникової олії, виявлено її найкрупніших виробників. Проаналізовано цінову ситуацію на ринку соняшникової олії. Акцентовано увагу на значущості України на світовому ринку соняшникової олії.

Ключові слова: соняшник, соняшникова олія, олієжирові підприємства, виробництво, ціна, реалізація, експорт, вітчизняний та світовий ринки олії.

JEL code classification: M31, Q13

*Arestenko Tatyana, PhD, Associate Professor
Tavria state agrotechnological university
Arestenko Viktoriya, PhD, Associate Professor
Kyiv State Maritime Academy named after
hetman Petro Konashevich-Sahaydachnyi*

CURRENT REVIEW OF THE SUNFLOWER OIL MARKET AND DYNAMIC OF ITS GROWTH

Summary.

Formulation of the problem. Vegetable oil production industry have a great influence on forming budget of food processing industry. Sunflower is the main raw material for producing oil in Ukraine, which make the topic of this paper high relevance.

Results of the study. *Sunflowerseed is by far the most important oilseed produced in Ukraine, and the country ranks as the third largest producer in the world. Domestic seed production in Ukraine is sufficient to support a relatively large crushing industry. Gross domestic crops increased almost on 50% in 2016 in compare with 2011. Moreover, price increased more than 2,6 times. In order to protect the local oilseed-processing sector, the Ukrainian Government introduced a 23% tax on sunflowerseed exports in October 1999.*

The share of exports in total oil and meal production in Ukraine has increased over the past years, and currently exceeds 50% for oil and reaches 70% for meal. Main oil export markets in 2016-2017 are India (28.4%), China (26,1%) and the EU (21%).

TOP-10 producers of sunflower oil in 2016 include two enterprises of Zaporizka region, which are PJSC "Zaporozhye oil and fat plant" and PJSC "Pology Oil Extraction Plant" for an insignificant part of Ukrainian production activities are 5,5 and 4,2% respectively.

Currently, the main problem for crushers and processing enterprises is lack of raw material for their needs. We could constant positive tendential for growth of harvest crop on 31% described during significant period of time.

Conclusions. *The main recommendations for successful development of vegetable oil production are highlighted here: Clearly, severe budget constraints in Ukraine limit the Government's capacity to provide direct support to agriculture in order to protect the soil fertility. Reorganize the supply chine system. Clearly, severe budget constraints in Ukraine limit the Government's capacity to provide direct support to agriculture to the farmers, main part of it should*

be directly concentrated on buying high quality seeds and fertilizers.

Key words: *sunflower, sunflower oil, vegetable oil processing enterprises, produce, price, supply, export, domestic and worldwide market of vegetable oil.*

Постановка проблеми. Олійно-жирова галузь одна з небагатьох галузей економіки України, яка протягом останніх років показує стійке зростання. Це одна з провідних бюджетоформуючих галузей харчової промисловості, на яку припадає до 10% усієї виробленої продукції, надійне джерело валютних надходжень [12].

Основною сировиною для виробництва олії в Україні є насіння соняшнику. Протягом останнього десятиріччя спостерігається стала тенденція розширення посівних площ олійних культур в аграрних підприємствах, що зумовлено вигідністю їх вирощування у порівнянні з іншими сільськогосподарськими культурами. В структурі посівних площ соняшник займає не менше 10% від загального їхнього обсягу. Частка прибутку від реалізації олійних культур і, в першу чергу, соняшнику у прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції постійно збільшується. Саме тому потенціал даної культури суттєво впливає на прибутковість і конкурентоспроможність аграрного сектора країни.

На сьогодні Україні належить чверть світового виробництва соняшнику та майже 60 % світового експорту соняшникової олії [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання тенденцій розвитку олійно-жирової галузі та факторів, що їх обумовлюють, знайшли своє відображення у працях таких відомих вчених як П. Гайдуцького, В. Галушки, М. Корецького, О. Мордвінова, П. Саблука, О. Шпичака, С. Капшука, Н. Кузьмінської та інших. Проблемам розвитку ринку олійних культур та продуктів їх переробки присвячені наукові

дослідження відомих економістів, серед яких В. Андрійчук, М. Безуглий, М. Калінчик, В. Каретнікова, В. Кухта, В. Месель-Веселяк, Т.Олійник, І. Чехова, А. Фаїзов та інші. Маркетинговими дослідженнями в даній сфері займалися такі вчені як І. Альбаум, Г. Вітларк, Г. Гамель, В. Лисогор, О. Пастернак, С. Прахалад, К. Сміт та інші [13 -16].

Незважаючи на значну кількість досліджень, варто зазначити, що питання забезпечення поступового розвитку олійно-жирової галузі в сучасних умовах, а також підтримання лідируючого світового статусу України з експорту соняшникової олії потребують подальшого дослідження. Особливої уваги вимагає питання розміщення, розвитку та підвищення ефективності функціонування підприємств олійно-жирової галузі в регіонах її спеціалізації. Наявні проблемні питання обумовили актуальність теми статті.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз сучасного стану ринку соняшникової олії України та Запорізької області, сировинної бази та перспектив їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Соняшник є основною сільськогосподарською культурою, прибутковість вирощування якої не викликає сумніву, за ступенем рентабельності вона займає перше місце. Питомна вага вартості насіння соняшнику у структурі виробництва олійних культур в Україні є стабільно високою та несуттєво коливається за аналізований період від 68,9% у 2011 році до 65,9% у 2015 році (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка виробництва олійних культур (у фактичних цінах), млн. грн.

Показник	Рік					
	2011	2012	2013	2014*	2015*	2015 р. до 2011 р., у %
Олійні культури	37832	41284	48239	63306	120663	318,9
у тому числі						
насіння соняшнику	26066	28199	31098	36577	79542	305,2
ріпак	5619	5179	7899	9151	13017	231,7
соя	6019	7496	8741	16759	27555	457,8
інші олійні культури	128	410	501	819	549	428,9

* - без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини зони проведення АТО

Джерело: розраховано авторами на основі джерел [6]

Динаміка розмірів виробництва насіння соняшнику в Україні та його ефективності наведена у таблиці 2.

Таблиця 2

Показники розмірів та ефективності виробництва соняшнику у сільсько-господарських підприємствах України

Показник	Рік					
	2011	2012	2013	2014*	2015*	2015 р. до 2011 р. у %
Площа, тис. га	4739	5194	5051	52570	5105	107,8
Валовий збір, тис. т	8671	8387	11051	10134	11181	128,4
Урожайність, ц/га	18,4	16,5	21,7	19,4	21,6	117,4
Рівень рентабельності, %	57,0	45,8	28,5	36,5	80,5	+23,5

* - без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини зони проведення АТО

Джерело: розраховано авторами на основі джерел [6]

Варто відмітити, що в порівнянні з 2014/15 маркетинговому році (далі МР), коли в Україні знизилася виробництво соняшнику у порівнянні з попереднім 2013/2014 МР більше ніж на 9% та валовий збір за той же період склав біля 10,1 млн. т, у 2015/2016 МР ситуація покращилась — виробництво соняшнику зросло до 11,2 млн. т. На 23,5% зросла рентабельність його виробництва, яка у 2015 році склала

80,5%.

У 2016 році урожай насіння соняшнику став рекордним за всю історію – 12,9 млн. т, що на 1,7 млн. т більше, ніж у 2015 році [4]. При цьому суттєво зросла середня ціна реалізації насіння олійних культур, в цілому у січні 2017 року вона склала 8920,8 грн./т, що більше, ніж у 2011 році майже у 2,7 рази. Динаміка цін за аналізований період наведена в таблиці 3.

Таблиця 3

Середні ціни реалізації насіння олійних культур сільськогосподарськими підприємствами України, грн./т

Показник	Рік						
	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2016 р. до 2011 р., у %
Насіння олійних культур	3312,0	3584,0	3087,0	4062,8	7531,5	8656,1	261,4

* - без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини зони проведення АТО

Джерело: розраховано авторами на основі джерел [6]

Для сільськогосподарських товаровиробників цей позитивний фактор є негативним для переробників, тому що вартість сировини при виробництві соняшникової олії є однією з найсуттєвіших складових собівартості переробленої продукції. Запроваджене у 1999 році вивізне (експортне) мито на насіння соняшнику є стримуючим фактором подальшого росту цін на сировину на внутрішньому ринку [1]. Спостерігається скорочення виробництва соєвої та ріпакової олії в Україні саме через масовий експорт сої та ріпаку, на які не розповсюджується експортне мито.

Тому варто відзначити, що запровадження з 1 січня 2016 року зони вільної торгівлі між Україною та ЄС не вплинуло негативно на розвиток олійно-жирової галузі України, оскільки по окремих товарах, зокрема й по насінню соняшника, встановлений спеціальний захисний механізм щодо обмеження його експорту з країни. А саме, залишається чинним діюче вивізне експортне мито на насіння соняшнику у розмірі 10% від митної вартості насіння, яке буде діяти протягом п'ятнадцяти років з дня підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Ще раніше, з 1 липня 2014 року, Єврокомісія скасувала обмеження на експорт соняшникової олії та вимоги щодо суворого контролю соняшникової олії, яка експортується з України до країн ЄС [1, 3].

У структурі загального світового експорту соняшникової олії найбільша питома вага, а саме 56,2%, належить Україні, частка Росії складає 22%, Аргентини та Туреччини – по 6,2% і Європейського союзу – майже 4%. У 2016 році у порівнянні з 2015

роком експорт соняшникової олії Україною досяг рекордної позначки у 4,8 млн.тонн (зростання 123%). У 2016 році експортовано олійно-жирової продукції на 4,8 млрд. дол. США проти 4,2 млрд. дол. США у 2015 році, тобто на 14% більше. Питома вага експорту олійно-жирової продукції в загальному експорті товарів з України дорівнює 13%, в експорті продукції АПК – 30%, в експорті продукції харчової промисловості – 70% [8].

Найбільшими імпортерами української соняшникової олії у 2016-2017 МР залишились Індія (28,4%), Китай (26,1%) та країни ЄС (21%) [10]. При цьому варто відмітити, що основні країни-імпортери намагаються максимально забезпечити сировиною власні технологічні потужності з виробництва, переробки, фасування різних видів рослинних олій. Такі умови формують структуру експорту соняшникової олії, де найбільшим попитом користується саме нерафінована олія. Пояснюється це, бажанням країн-імпортерів самостійно до очищувати і фасувати її, що значно зменшує витрати на транспортування та ризики, у порівнянні з рафінованою олією, яка експортується переважно фасованою.

Додатковими перепонами на шляху просування вітчизняної продукції на зовнішній ринок є встановлення низки регулюючих заходів країнами-імпортерами, наприклад, впровадження відповідних фітосанітарних сертифікатів (Китайська Народна Республіка), нарощування експортних мит на рослинні олії, введення вибіркового перевірок (Індія планує підвищити розмір ввізного мита з 2,5% до 7,5%.) [5].

У 2015-2016 МР найбільш крупними виробниками на внутрішньому ринку соняшникової олії стали компанії «Кернел», «Агрокосм», «Миронівський хлібопродукт», «Vioil», «Cargill», «Bunge», «Пологівський МЕЗ», «Дельта Вилмар СНД», «Glencore International AG», «Noble Group Limited» [11] (рис. 1).

Компанія «Агрокосм» займається дистрибуцією продукції одного з найбільш потужних олієжирових підприємств Запорізької області – Запорізького олієжирового комбінату.

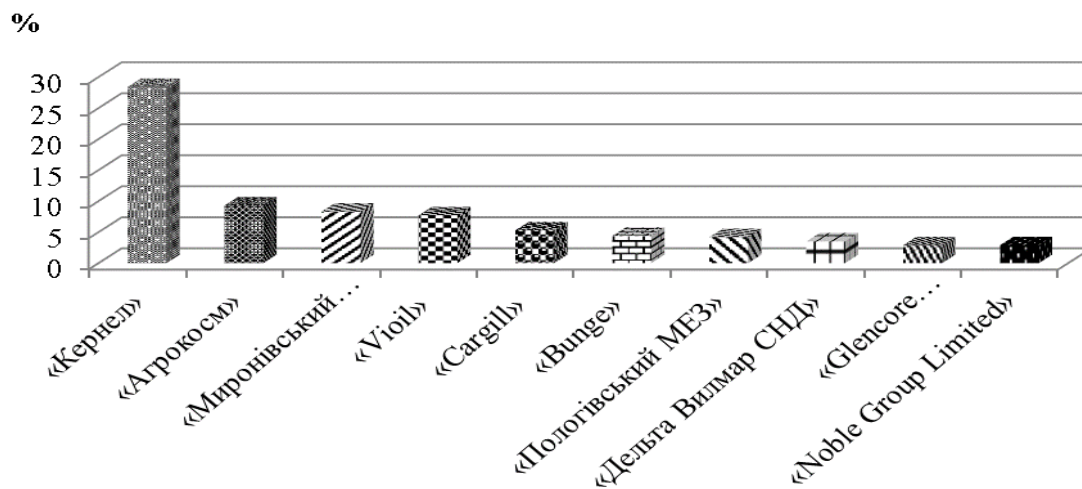

Рис. 1. Ринок соняшникової олії: структура виробництва у 2015-2016 МР

У 2016-2017 МР до десятки лідерів, які виробили 50,4% даної продукції ввійшли

наступні підприємства [10] (рис. 2).

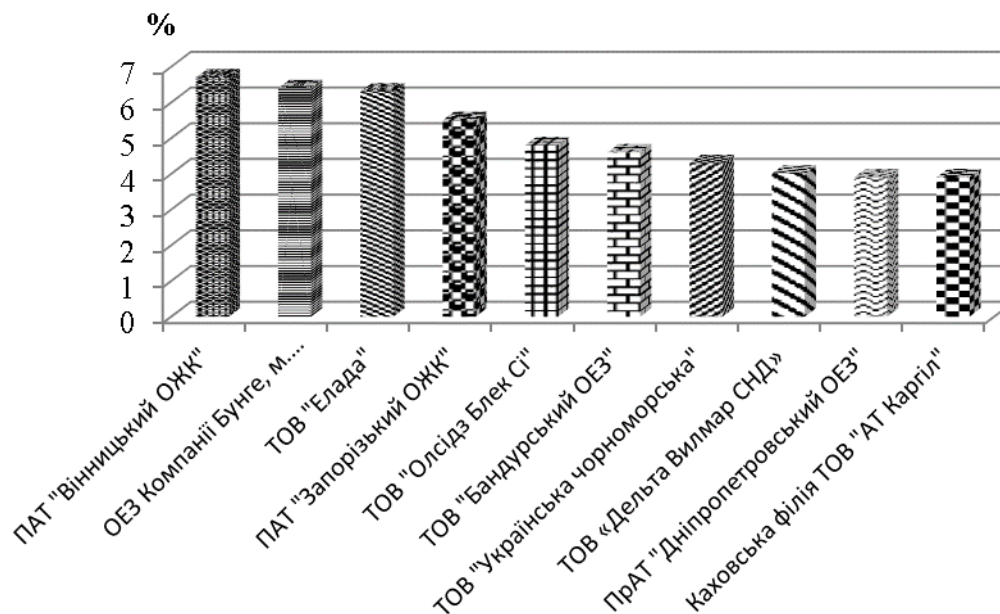

Рис. 2. Ринок соняшникової олії: структура виробництва у 2016-2017 МР

Таким чином, серед олієжирових підп-

приємств Запорізької області найбільшими

виробниками є Пологівський МЕЗ, питома вага якого у структурі виробництва соняшникової олії в Україні у 2015-2016 МР склала 4,2% та ПАТ «Запорізький ОЖК», питома вага якого у 2016-2017 МР склала 5,5% від загального виробництва даної продукції в країні.

Крім зазначених підприємств на території Запорізької області функціонують також такі олієжирові підприємства, як ТОВ «Агропроінвест 08»(м. Вільнянськ) та ТОВ «Мелітопольський олійноекстракційний завод» питома вага яких у структурі

виробництва соняшникової олії в Україні у 2016-2017 МР відповідно складала 0,7 та 1,2%. Дані підприємства є одними з основних платників податку у своїй місцевості і суттєво сприяють утриманню інфраструктури своїх населених пунктів.

Зростання обсягів виробництва олії у 2012-2016 роках пояснюється постійним підвищенням попиту на олію не лише як на експортовану продукцію, а і як на харчовий та технічний продукт внутрішнього ринку. Дані про споживання соняшникової олії наведені в таблиці 4.

Таблиця 4

Динаміка споживання соняшникової олії в Запорізькій області

Показник	Маркетингові роки					Відношення 2016 р. до 2012 р. у %
	2012	2013	2014	2015	2016	
Споживання соняшникової олії на 1 особу, л	12,7	13,5	15,0	15,4	15,6	122,8

Джерело: розраховано авторами на основі джерел [7]

Головною проблемою олієпереробних підприємств області є забезпеченість сировиною. Аналіз показників використання виробничих потужностей олійножирових підприємств Запорізької області за аналізований період показав, що їх завантаженість зазнала певних коливань. Завантаже-

ність потужностей маслоекстракційних заводів області у 2015-2016 роках була у межах 74,2-89,7% [12].

Аналіз сировинної бази виробництва насіння соняшнику в Запорізькій області наведено в таблиці 5.

Таблиця 5

Динаміка площі посівів, валового збору та урожайності соняшнику у сільськогосподарських підприємствах Запорізької області

Показник	Рік					Відношення 2016 р. до 2012 р. у %.
	2012	2013	2014	2015	2016	
Площа, тис. га	609,0	549,0	576,3	530,3	599,0	98,4
Валовий збір, тис. ц	7500,7	9213,4	7710,6	9618,1	9851,8	131,4
Урожайність, ц/га	12,3	16,8	13,4	18,1	16,4	133,3

Джерело: розраховано авторами на основі джерел [7]

Виходячи з даних таблиці 5, можна зробити висновок, що площа посівів впродовж 5 років суттєво не змінилась, хоча варіювала у динаміці: у 2013 та у 2015 рр.

вона зменшилась по відношенню до базового року майже на 10%, а по відношенню до 2015 року – на 13%. Показники валового збору та урожайності суттєво зросли –

валовий збір у 2016 році у порівнянні з 2012 роком збільшився більше ніж на 31%, або на 2351,1 тис. ц, а урожайність відповідно зросла більше ніж на 33%. Таким чином, спостерігається суттєве збільшення обсягів сировини для олієжирових підприємств області, що є дуже позитивним.

Але, разом з тим, існує низка проблем у сільському господарстві області, яка ускладнює досягнення більш високих показників при виробництві сировини, до яких відносяться:

- недотримання науково обґрунтованих норм сівозміни;
- недостатній рівень технології обробки культур;
- знос основних фондів і низькі темпи його оновлення;
- недостатній рівень ефективності механізму державної підтримки;
- відсутність цивілізованого ринку землі.

Висновки. Для забезпечення стабільного розвитку олійно-жирової галузі, ринку соняшнику та в цілому ринку олійних культур України та Запорізької області, вкрай необхідно:

1. Розробити систему стимулювання сільськогосподарських підприємств, які дотримуються науково обґрунтованих сівозмін, раціонально використовують землі,

не допускають зниження родючості ґрунтів, що, в свою чергу, сприяє збільшенню урожайності культур, у тому числі соняшнику, та покращанню сировинної бази олійно-жирових підприємств;

2. Проводити заходи, спрямовані на розвиток системи збуту і, в першу чергу, маркетингові дослідження з метою виявлення вільних ніш на мировому та внутрішньому ринках, вивчення попиту, а також з метою просування продукції власної переробки – соняшникової олії на обласному, українському та міжнародному ринках.

3. Заручитися держпідтримкою в напрямках компенсації частини витрат на придбання агрохімічних засобів (мінеральних та органічних добрив, засобів хімізації) при вирощуванні соняшнику та при субсидуванні елітного насінництва – компенсації частини витрат на придбання елітного насіння соняшнику.

Запропоновані заходи з виробництва та переробки соняшнику й інших олійних культур, дозволять завантажити виробничі потужності олійножирових підприємств до максимального рівня – 99-100%, задовольнити потреби населення в продуктах споживання, значно закріпити експортні позиції області та країни на світовому ринку соняшникової олії та ринку олійних культур в цілому.

Список літератури:

1. Закон України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» (із змінами та доповненнями) № 1033-XIV від 10.09.1999 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1033-14>.
2. Занько Т. Ринок олійних: виробництво зростає, ціна падає [Електронний ресурс] / Т. Занько // Агробізнес сьогодні. – 2014. - №18(289). – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniy-gektar/2371-rynok-oliinykh-vyrobnytstvo-zrostaie-tsina-padaie.html>
3. Зона вільної торгівлі Україна-ЄС почала діяти з 1 січня 2016 року [Електронний ресурс] / Європейська правда. – 25 червня 2016р. - Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/01/1/7042941/>
4. Исследование подсолнечного масла в Украине [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://marketing.rbc.ua/news/29.12.2016/8540>
5. Лозовський О.М. Оцінка та перспективи розвитку експортних можливостей олійно-жирової галузі України / О.М. Лозовський // Економічний форум. – 2016. - №3. – С. 43 – 50.
6. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
7. Офіційний сайт головного управління статистики Запорізької області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>
8. Рекордне виробництво та експорт олії соняшникової у 2016 році [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukroilprom.org.ua/?q=node/169>
9. Реутская И.В. Состояние рынка масложировой отрасли и его перспективы в свете стратегии развития АПК до 2020г./ И.В. Реутская, Т.А.Шильцова // Бизнес в законе. – 2010. - № 2. – С. 156 – 159.
10. ТОП-10 виробників соняшникової олії в жовтні 2016. Асоціація «Укроліяпром». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/top-10-virobnikiv-sonasnikovoi-olii-v-zovtni-2016>
11. ТОП-10 производителей подсолнечного масла в Украине. . Асоціація «Укроліяпром». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://latifundist.com/rating/top-10-proizvoditelej-podsolnechnogo-masla-v-ukraine>
12. Щербак Е. А. Сучасний стан та перспективи розвитку олійно-жирового виробництва у Запорізькій області [Електрон-

ний ресурс] / Е. А. Щербак // Науково-дослідний центр «Запорізькагропромпродуктивність». – 2015. - С. 124-133.- Режим доступу:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?

13. Ukraine, Oilseeds and Products Annual Production Growth Continues. USDA. [Електронний ресурс] Retrieved from https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Oilseeds%20and%20Products%20Annual_Kiev_Ukraine_3-22-2016.pdf

14. Hamel G., Prahalad C. K. *Competing for the Future*. - Harvard Business School Press. Boston (Mass.). 2004. – 244p.

15. Smith, S.M. and Albaum, G. S. (2010) "Introduction to Marketing Research," Qualtrics Labs, Inc., Online Edition, - 425p.

16. Whittlark, D., & Smith, S. (2001, Summer). Using correspondence analysis to map relationships: It's time to think strategically about positioning and image data. *Marketing Research*, 2, 23–27.

References:

1. Закон України «О ставке вывозного (экспортного) myta na nasinnya deyakyx vydiv oliynykh kultur» (zi zminamy I dopovneniyamy) N 1033-XIV, September 10, 1999 [The government law of the Ukraine of September 10, 1999 N 1033-XIV «About export tax on seeds of some kinds of vegetable oil plants»]. (1999, 10 September). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1033-14>. [in Ukrainian].

2. Zanko, T. (2014) Rynok oliynykh: vyrobnytstvo zrostaе, cina padaе. [Vegetable oil market: growth of crops and decrease of prices]. *Agrobiznes segodnya – Agrobusiness today* Vol. 18(289). Retrieved from <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniy-gektar/2371-rynok-oliynykh-vyrobnytstvo-zrostaie-tsina-padaie.html>

3. Zona vilnoi torgivli Ukraina- ES pochala diyaty z 1 sichnya 2016 roku (2016) [Zone of free trade works from January 1, 2016]. *Evropeyska Pravda – European truth*. Retrieved from <http://www.euointegration.com.ua/news/2016/01/1/7042941/>

4. Issledovanie rynka podsolnechnogo masla v Ukraine [Research of sunflower oil market in Ukraine]. Retrieved from <http://marketing.rbc.ua/news/29.12.2016/8540>

5. Lozovskiy. O.M. (2016) Ocenka I perspektivy rozvytku eksportnix mozhlyvostey oliyno-zirovoi galuzi Ukraini [Grade and perspectives development of exports potential vegetable oil production in Ukraine]. *Ekonomichnyy forum – Economical forum*, Vol. 3, 43-50.

6. Oficialniy sayt derzhavnoi sluzbi statistiki Ukrainy [Official site of government statistical department]. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua>

7. Oficialniy sayt of the Main Department of Statistics of Zaporizhzhya Oblast [Electronic resource] - Access mode: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>

8. Recordne virobnytstvo ta eksport soniyshnykovoy oliy u 2016 roci [Record production and export sunflower oil in 2016]. Retrieved from <http://ukroilprom.org.ua/?q=node/169>

9. Reytskaya, I.V., Shylcova, T.A. (2010) Sostoyanie rynka maslozhirovoy otrasli I ego perspektivy v svete strategii razvitiya APK do 2020g [Condition of vegetable oil market and it's potential according to strategy of development APC till 2020]. *Biznes v zakone – Bussiness in law*, Vol. 2, 156-159.

10. TOP-10 virobnikiv soniyshnikovooy oliyi v zovtni 2016 [TOP-10 producers of sunflower oil in October 2016]. *Associaciya "Ukroliyaprom" – Association "Ukrainian producers of vegetable oil"*. Retrieved from <http://agravery.com/uk/posts/show/top-10-virobnikiv-sonasnikovoi-olii-v-zovtni-2016>

11. TOP-10 proizvoditeley podsolnechnogo masla v Ukraine [TOP-10 producers of sunflower oil in Ukraine]. *Associaciya "Ukroliyaprom" – Association "Ukrainian producers of vegetable oil"*. Retrieved from <http://latifundist.com/rating/top-10-proizvoditelej-podsolnechnogo-masla-v-ukraine>

12. Sherbak, A.E.(2015) Suchasniy stan ta perspektivy rozvytku oliyno-zirovogo vyrobnytstva v Zaporizkiy oblasti [During conditions and potential of development for vegetable oil production in Zaporizka region]. *Naukovo-doslidniy centr "Zaporizkagroplomproduktivnost" – Research and scientific center " Zaporizkagroplomproduktivnost"*, 124-133. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?

13. Ukraine, Oilseeds and Products Annual Production Growth Continues. USDA. Retrieved from https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Oilseeds%20and%20Products%20Annual_Kiev_Ukraine_3-22-2016.pdf

14. Hamel, G., Prahalad, C. K. (2004), *Competing for the Future*, Harvard Business School Press, Boston (Mass.), USA, 244p.

15. Smith, S.M. and Albaum, G. S. (2010) "Introduction to Marketing Research," *Qualtrics Labs, Inc.*, Online Edition, USA, 425p.

16. Whittlark, D., & Smith, S. (2001, Summer). Using correspondence analysis to map relationships: It's time to think strategically about positioning and image data. *Marketing Research*, 2, 23–27.